



İSLÂM İMEDENİYETİ

JOURNAL OF ISLAMIC CIVILIZATION



CILT/VOLUME: 8 • SAYI/ISSUE: 50 • TEMMUZ ARALIK /JULY-DECEMBER 2022

ISSN: 2687-3672

DOI: 10.55918/islammedeniyetidergisi.1209043

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi>

Araştırma Makalesi / Research Article - Geliş Tarihi / Received: 23.11.2022 Kabul Tarihi / Accepted Date: 04.01.2023

İran Dış Politikasında Şii Hilali

Sümeyra AVCI *

Öz

İran'ın Şii gruplar ile kurduğu ilişkiler, bölgede İran merkezli bir Şii kuşak oluşturduğuna yönelik tartışma yaratmaktadır. Şii grupların faaliyetleri başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki aktörlerin tehdit algılamalarına sebep olmaktadır. Bu algının dış politikaya yansımaları olarak Şii Hilali kavramı ortaya çıkmıştır. İddialara göre İran bölgede Şii Hilali oluşturarak Sünni ülkeleri kuşatmayı amaçlamaktadır. İran'ın bu amacına yönelik çevreleme politikası uyguladığı iddia edilmektedir. Devletler ulusal çıkarlarının tehdit edilmesi durumunda propaganda, ekonomik yardımlar, iş birlikleri gibi çeşitli araçlar kullanarak tehdit eden ülkeye karşı çevreleme politikası uygulayabilmektedir. Bölgesel olarak İran, bu dış politika stratejisine benzer yöntemler kullanarak, Şiilik üzerinden etki sahasını genişletme amacı taşımaktadır. Bu makalenin iddiası İran'ın çevreleme politikası izleyerek çeşitli ülkelerde yaşayan Şiiilerin güvenini kazanmaya çalıştığı, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda ilişkiler yürüttüğü ve bölgede Sünni devletlere karşı bir koruma sağladığı yönündedir. Bu ön kabulden yola çıkılarak bu çalışmada İran'ın bölgesel politikalarına yönelik olarak Şii gruplarla ilişkileri inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada çeşitli literatür taramaları yapılmıştır.

* Sümeyra AVCI, Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, smyravci@hotmail.com, ORCID 0000-0002-3341-0554

The Shi'i Crescent in Iran Foreign Policy

Summary

Iran's relations with Shiite groups create a debate about the creation of an Iran-centered Shiite generation in the region. The activities of Shiite groups cause the actors in the region, especially Saudi Arabia, to perceive threats. As a reflection of this perception on foreign policy, the concept of the Shiite Crescent has emerged. Allegedly, Iran aims to surround Sunni countries by forming the Shiite Crescent in the region. It is claimed that Iran has implemented a containment policy for this purpose. In the event that their national interests are threatened, states can implement a containment policy against the threatening country by using various tools such as propaganda, economic aid and cooperation. Regionally, Iran aims to expand its sphere of influence over Shiism by using methods similar to this foreign policy strategy. The claim of this article is that Iran tries to gain the trust of Shiites living in various countries by following a containment policy, maintains economic, political and cultural relations and provides protection against Sunni states in the region. Based on this pre-acceptance, in this study, the relations with Shiite groups regarding Iran's regional policies are discussed as a subject. In the study using qualitative research method, various literature reviews were made. Based on this pre-acceptance, in this study, the relations with Shiite groups regarding Iran's regional policies are discussed as a subject. In the study using qualitative research method, various literature reviews were made. Based on this pre-acceptance, in this study, the relations with Shiite groups regarding Iran's regional policies are discussed as a subject. In the study using qualitative research method, various literature reviews were made.

Keywords: Containment Policy, Foreign Policy, Iran, Middle East, Shiite Crescent

Giriş

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle bölgesel ve küresel anlamda birçok kırılma yaşanmıştır. Bu doğrultuda gündeme gelen konulardan biri Irak'ın yeniden yapılanması için İran'ın Şii grupları destekleyerek siyasi sisteme entegre etmeye çalışması olmuştur. Şii Hilali söylemini ilk dile getiren Ürdün Kralı Abdullah'ın açıklamalarıyla birlikte uluslararası ilişkilerde Şii Hilali iddiası tartışılmaya başlanmıştır. İran merkezli bir oluşum olan Şii Hilali, Irak, Suriye ve Lübnan'a kadar uzanan bir alanı ifade etmekte ve bir Şii uyanışı olarak adlandırılmaktadır. Şii Hilali söyleminin doğru olup olmadığı ya da gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair akademik çevrelerce çeşitli tartışmalar yürütülmektedir.

İran'ın bölgedeki Sünni devletleri çevrelemek için Şii gruplarla iyi ilişkiler kurduğu, ilişkilerini güçlendirdiği ve Şii devletler arası ilişkilerde bir koz olarak elinde tuttuğu iddiasına yönelik olarak farklı yorumlar bulunmaktadır. Sinkaya'ya (2007: 57-58) göre Şii Hilali oluşumu gerçekçi bir temele dayanmamakta ve İran'ın dış politikasında Şiiilikten çok ulusal çıkarlar ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda İran için bu söylemin belli riskler doğurduğunu belirten Sinkaya, Şii Hilalini bölgedeki mezhep eksenli çatışmalara sebep olabilecek nitelikte olduğunu belirtmektedir. Diğer yandan Karasakal'a (2021: 15) göre İran'ın Şii grupları askeri ve ekonomik olarak desteklemesi, Irak'ta Saddam'ın devrilmesinden sonra Şii yönetimin oluşturulmaya çalışılması, Arap Baharı sürecinde Suriye'deki rejimi koruyabilmek için Hizbullah'ın muhaliflere karşı savaşması, Şii Hilali oluşumunu destekleyecek nitelikte olaylardır.

İran'ın bölgesel bir güç olmasında Irak, Suriye, Lübnan ve Bahreyn gibi ülkelerdeki Şiiilerle olan ilişkisi oldukça önemlidir. Son dönemde İran'ın bu ülkelere olan etkisinin artması Şii hilali söylemini güçlendirmiştir. İran bölgede kendisiyle aynı mezhepte bulunan bu ülkelerdeki gruplara karşı askeri, ekonomik ve siyasi destek sağlamaktadır. Buna göre merkez konumunda bulunan İran, bölgedeki devlet ve devlet altı grupları güçlendirmekte ve Sünni ülkelere karşı kullanılmaktadır. Şii Hilalinin amacı bölgedeki Sünni devletleri çevrelemek ve ve İran'ın bölgesel bir güç olmasını

sağlamaktır. Ancak İran'ın sadece mezhep odaklı bir dış politika izlediğini söyleyebilmek mümkün değildir. İran'ın dış politikasını analiz etmek bölgenin yapısını anlayabilmek ve sorunların kaynağına ulaşabilmek adına oldukça kritiktir. Bu bağlamda makalenin araştırma sorunsalı İran'ın Ortadoğu'da Şiiilerle kurduğu ilişkilerin bir Şii hilali oluşturma amacı taşıyıp taşımadığı ile ilgilidir. Makale İran güdümünde bir Şii Hilali'nin gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği sorusuna yanıt bulmaya çalışacaktır.

Bu çerçevede makalede Şii Hilali'nin ortaya çıkış nedenleri, İran'ın bu bağlamda Irak, Suriye, Lübnan, Bahreyn ve Yemen'de Şii gruplarla kurduğu ilişkiler analiz edilecektir. İran Şii politikasını gerçekleştirebilmek ve Sünni devletleri çevreleyebilmek için Şii gruplarla ne tür ilişkiler yürütmekte olduğu ve bunu uygularken hangi unsurları kullandığı incelenecektir. Bu kapsamda üç bölümden oluşacak olan bu çalışmanın ilk bölümünde çevreleme politikası kavramı ve belirleyici olan unsurları üzerinde durulacaktır. İkinci bölümde Ortadoğu bölgesinin önemi açıklanacak ve İran'ın Ortadoğu'daki dış politikası değerlendirilecektir. Son bölümde ise çevreleme politikasının kavramsal çerçevesi ışığında İran'ın bölgedeki Şiiilere yönelik davranışları değerlendirilecektir.

Çevreleme Politikası

"Çevreleme (containment)" kavramı, ilk kez Amerikalı diplomat George Kennan tarafından Temmuz 1947'de Foreign Affairs dergisinde "Sovyet Tutumunun Kaynakları" adlı makalesinde kullanılmıştır (Kennan, 1947). Kennan çevreleme politikasını, İkinci Dünya Savaşından sonra Almanya ve Japonya'nın yenilmesiyle ortaya çıkan güç boşluğunun Sovyetler tarafından doldurulmaya çalışılmasını ve Sovyetlerin etki alanının genişletilmesini engellemek amacıyla ortaya atmıştır (Ercan, 2018: 16). Bu bağlamda çevreleme politikası, ABD¹'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemdeki rolünü kısıtlamak için uyguladığı stratejiye verilen isimdir.

¹Amerika Birleşik Devletleri

Çevreleme, realizm temelinde ortaya çıkan bir politika anlayışıdır. Realizm, insan doğasının kötü ve çıkarıcı olduğunu savunur ve bu doğa durumunun devletlerin davranışlarında da etkili olduğunu belirtir. Realizme göre uluslararası sistemde hep bir güç mücadelesi vardır. Realistler uluslararası sistemi anarşik olarak kabul ettikleri için devletlerin kendi güvenliklerini ayakta tutabilmelerini askeri kapasitelerinin varlığına bağlar (Balcı ve Kardaş, 2014). ABD, askeri güç ile dengelenen sistemde Sovyetlere karşı nasıl bir strateji uygulayacağını realist temelde ortaya çıkan çevreleme politikasıyla bulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemin tekrar düzenlenmesi konusunda özellikle Avrupa ve Ortadoğu'da, Sovyetlerin kazandığı gücü sınırlandırmak amacıyla ABD yönetimi bu stratejiyi uygulamıştır (McLellan, 1973: 205). Çevreleme, genel itibarıyla tehdit olarak görülen komünizmin yayılmasını önlemek için bölgede müttefikler bulma ve Sovyetlerin genişlemesine karşı zayıf ülkeleri destekleyerek bir direnç oluşturma politikasıdır.

Realist dış politika ekseninde öne çıkan çevreleme politikasına göre devletler müttefik olarak gördükleri devletlere ekonomik, diplomatik ve askeri destek sağlayarak diğerlerine karşı dengeleme stratejisi oluşturur. Çevreleme, daha çok savunmacı bir politika olarak öne çıkar ve düşman olarak görülen devletin agresif davranışlarını caydırma ve durdurma gibi amaçlar taşır (Dueck, 2015: 16). Tehdit olarak algılanan devlet ya da bir bölge içerisinde askeri ve politik etkinlik arttırılarak hedef ülkenin etki alanının daraltılması amaçlanır.

Kavramın öncüsü Kennan, 1947 yılında Sovyetler Birliğindeki büyükelçilik görevi sırasında ABD'nin Sovyetlerin amaç ve hedeflerini öğrenmek için talepte bulunması sonucu, ABD'nin izlemesi gereken stratejileri 8000 kelimelik Uzun Telgraf'ta açıklamıştır. Telgraf, ABD'nin Soğuk Savaş boyunca izleyeceği politikaların temelini oluşturmuştur. Amerika'nın karşı karşıya olduğu riskleri vurgulayan telgraf, Sovyetlerin temel özellikleri, Sovyetlerin bakış açısının arka planı, pratik politika öngörülleri, resmi olmayan politik düzeyde öngörüler, ABD dış politikası için pratik çıkarımlar başlığı altında beş bölümden oluşmuştur. Kennan (1946: 50-78) Sovyetlerin yayılcı bir politikaya sahip olduğunu bununla birlikte kapitalizmin doğasını çatışmacı olarak nitelendiklerini ve Sovyetlerin uzun vadede

kapitalist ülkelerle barışın mümkün olmayacağına inandığını belirtmiştir. Telgrafta Sovyetlerin silahlanma kapasitesini artırarak gizli servis, propaganda gibi araçları kullanmakta olduğunu da vurgulamıştır. Ayrıca Sovyetlerin, Batılı ulusların güç alanlarını zayıflatmaya yönelik politikalar yürütebileceğini, toplumsal huzursuzluğu artıran eylemler planlayabileceğini ve hedefine ulaşabilmek için insanları şiddetli mücadeleye teşvik edici politikalar yürütebileceğinin altını çizmiştir. Bu bağlamda Kennan uzun süreçte büyük ve savunmasız topraklara sahip olan Sovyetlere karşı sabırlı ve temkinli bir çevreleme politikası izlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Kennan, çevreleme politikasının uzun soluklu olarak beklenen üç aşamasının olduğunu ifade etmiştir. İlki siyasi ve ekonomik araçları kullanarak Sovyetler tehdidi altındaki devletlerin kendilerine olan güvenlerini sağlamak ve Sovyetlerin komünizmi yaymasının önüne geçmektir. Diğer aşamalar ise, Sovyetlerin genişlemesini ortadan kaldırarak kendi sınırları içerisine hapsedmek, uluslararası ilişkilere bakışını değiştirmek ve tehdit oluşturmasını engellemektedir (Kennan, 1946: 30-67).

ABD'nin Soğuk savaş dönemi boyunca Sovyetlere karşı izlediği politika dikkate alındığında çevreleme politikası şu şekilde de açıklanabilir: Bir devletin (ABD), hayati öneme sahip olan ulusal çıkarlarının düşman olarak gördüğü bir güç (Sovyetler Birliği) tarafından ele geçirilmesi tehdidi altında olması ya da etki alanına girme riski bulunması durumunda, belli araçları (ekonomik, propaganda, askeri yardımlar, iş birliği, tek taraflı yardım anlaşmaları, doğrudan askeri müdahaleler vb.) kullanarak tehdidi ve riskleri ortadan kaldırmak amacıyla izlediği politikalarıdır. Bu strateji sayesinde hedefteki ülkenin tehditleri engellenmeye çalışılır ve düşman olarak nitelendirilen ülkedeki yönetimin istenilen davranışları sergilemesi sağlanır (Başaran, 2010: 7). Başka bir ifadeyle çevreleme siyaseti sayesinde, etki alanını genişletme amacı taşıyan, iç ve ekonomik örgütlenmesinde problemler yaşayan ülkenin yayılması durdurulur ve ülkedeki yönetimin kendi kendine çökmesi amaçlanır.

Çevreleme politikasında öncelik “neyin” çevrelenmesi gerektiği sorusunu bulmaktır. Sorunun sorulabilmesi için öncelikle bir tehdidin varlığı ve bu tehdidin yeterli güç kapasitesine sahip olması gerekmektedir. Devletler, dış politika araçlarını ulaşılmak istedikleri amaçlara göre belirler. Benzer şekilde çevreleme politikasında kullanılacak araçlarda hedeflenen sonuca ulaşabilmeye uygun olmalıdır. (Gaddis, 1981: 32-33). Bu durumda ortaya çıkan yeni soru ulusal çıkarı tehdit eden unsurun nasıl veya ne şekilde çevreleneceği veya kuşatılacağıdır.

Çevreleme politikasının uygulanması simetrik ve asimetrik çevreleme olarak iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Simetrik çevreleme, bir tehdit ortaya çıktığında zaman ve mekâna göre karşılık vermektir. Askeri tehdide karşı askeri güçle yanıt vermek bir simetrik çevrelemedir. Asimetrik çevreleme ise bir tehdide karşı zaman ve mekâna bağlı olmaksızın gerçekleştirilir. Askeri güç kullanmak yerine ekonomik güç kullanarak karşılık vermek asimetrik çevreleme kapsamındadır. Kennan’ın çevreleme konusundaki fikirleri asimetrik çevrelemeye örnektir (Gaddis, 1981: 81). Kennan’ın çevreleme fikrindeki temel strateji diplomasiyi esas alarak psikolojik, ekonomik ve siyasi önlemlerle düşmanı caydırmaktır. Düşmanın amaçlarına ulaşmasını engellemek için askeri gücün kullanılmaktan çekinilmeyeceğini hissettirmek de önemli bir unsurdur (Mayers, 1947:126).

Çevreleme politikası; propaganda, gizli operasyonlar, ekonomik ve askeri yardımlar, tek taraflı taahhütler, iş birliği ve doğrudan gerçekleştirilen askeri müdahaleler gibi çeşitli araçlar kullanılarak uygulanır. Dış politikanın önemli araçlarından biri olan propaganda, özellikle iki savaş arası dönemde aktif bir şekilde kullanılmıştır (Ari, 2006: 380). ABD ve Sovyetler Birliği arasında gerçekleştirilen ideolojik çekişmede propaganda çevreleme politikasının önemli bir unsuru olmuştur. CIA önceliğinde yürütülen propaganda faaliyetlerinde 1978’de Afgan mücahitlere yardım sağlanması, Afganistan savaşı sırasında mücahitler ve halka cihat ayetleri basılı kağıtlar dağıtılması Sovyetleri çevreleme politikasına yönelik örnekler olarak gösterilebilir (Başaran, 2010: 14).

Çevreleme politikasında askeri ve ekonomik yardımlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Soğuk savaş döneminde Sovyetlerin çevrenmesine yönelik olarak etkili bir şekilde kullanılan bu aracın örneği ABD Başkanı Truman'ın Türkiye ve Yunanistan'a uyguladığı askeri yardımlardır. Aynı şekilde Eisenhower doktrini de Sovyetlerin Ortadoğu'ya yayılmasının engellemek için askeri müdahale içeren bir çevreleme politikasıdır. Bu dönemde çevrelemenin ekonomik ayağını ise Marshall yardımları oluşturmuştur. Marshall yardımları Batı Avrupa'nın ve Sovyetleri çevreleyen çok sayıda ülkenin Sovyetler etkisi altına girmesini engellemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiş ekonomik yardımlardır (Başaran, 2010: 16). Soğuk savaş dönemi Eisenhower, Nixon, Carter ve Reagan tarafından ilan edilen doktrinlerde Sovyetler Birliği'nin çevrenmesine karşı tek taraflı uygulanan taahhütlerdir.

Çevreleme politikasının uygulanması için iş birlikleri ve bölgesel ittifaklarda önemli birer araçtır. Soğuk savaş döneminde NATO, Balkan Paktı, Bağdat Paktı, SEATO² gibi ittifaklar kurularak Sovyetler Birliđinin çevresinin ittifaklar yoluyla kuşatılması sağlanmıştır. Doğrudan askeri müdahalelerde bulunmakta çevreleme politikasının araçlarından biridir. ABD, ekonomik yardımlar ve iş birliklerinin yanı sıra Sovyetleri çevrelemek için, doğrudan karşı karşıya gelmemiş olsa bile vekalet savaşları ya da Sovyetleri destekleyen gruplara karşı müdahalede bulunarak çevreleme politikasını gerçekleştirmeye çalışmıştır (Erhan, 2003: 564).

İran'ın Ortadoğu Politikası

Ortadoğu, dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden biridir. Dar anlamda Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Doğu Akdeniz ve Mısır'ı da içeren coğrafyayı ifade etmektedir (Koçer, 2016: 12). Geniş anlamda ise Atlantik'ten Ganj Havzasına kadar uzanan coğrafi bölge için kullanılmakta olup, aynı zamanda jeokültürel olarak İslam kimliğini, stratejik olarak da Avrasya'yı kuşatan kenar kuşağın merkez hattını ifade etmektedir (Davutoğlu, 2001: 324).

² Güney Asya Anlaşması Teşkilatı

Tarihi süreç içerisinde ve günümüzde Ortadoğu kelimesi sadece belirli bir coğrafi bölgeyi tanımlamak için değil aynı zamanda farklı kültürleri, medeniyetleri ve sosyal yapıyı tanımlamak için de kullanılmaktadır. Medeniyetlerin ve dinlerin doğup yayıldığı yer olan bu bölge jeostratejik ve jeopolitik açıdan da oldukça önemlidir. Bölge sınırları içerisinde yer alan Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı, Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Basra Körfezi gibi önemli su yollarına ve geçiş güzergahlarına sahiptir. Petrol ve doğalgaz vb. değerli yer altı kaynaklarının bulunması bölgenin önemini ve küresel devletlerin bölgeye olan ilgisini her dönem canlı tutmuştur. Bu bağlamda Ortadoğu, yüzyıllar boyu önemini koruyarak büyük siyasi ve ekonomik mücadelelere sahne olmuştur.

Ortadoğu bölgesinin dünya siyaseti açısından önemli olmasının temel nedenlerini; dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılayan petrol rezervlerine sahip olması, üç dinin doğduğu topraklar olması ve üç kıta arasında kültürel ve ekonomik olarak bir köprü niteliğinde olması şeklinde özetlemek mümkündür (Çevik, 2005: 22). Bu sebeple Ortadoğu bölgesi tarihi açıdan, kültürel açıdan ve diğer yönleriyle dünyanın başka bir bölgesiyle kıyaslanamayacak kadar önemli bir coğrafya olarak karşımıza çıkar. Asya ile Avrupa, Asya ile Afrika kıtalarını birbirine bağlayan bu bölge benzersiz jeopolitik özellikleriyle tarihin ilk dönemlerinden itibaren küresel devletlerin hedefi haline gelmiştir. Ortadoğu'da söz sahibi olmayan hiçbir gücün dünya hakimiyetine sahip olması düşünülemez (Çandar, 1988: 10).

İran, Ortadoğu'da siyasetin önemli aktörlerinden biri olarak görülmektedir. İran'ın bölgeye yönelik dış politikasını analiz edebilmek için öncelikle ülkenin başlıca dış politika araçlarının ne olduğunu ve buna bağlı olarak Ortadoğu'da bu araçları nasıl kullandığını değerlendirmek gerekmektedir.

İran sahip olduğu jeostratejik konumu, yeraltı kaynakları ve kendine özgü siyasi yapısıyla dünya siyasetinin gündeminde olan bir ülkedir. Özellikle devrim sonrası rejim ihracı tehdidi sebebiyle, Şii nüfusa sahip Ortadoğu ülkeleri için bir tehlike olarak görülmektedir.

İran'ın dış politikasının şekillenmesinde güncel, tarihsel, bölgesel ve küresel düzlemde meydana gelen ekonomik, politik ve güvenlik temelli olayların yanında ideolojik, dini ve son yıllarda nükleer gelişmeler de önemli bir yer tutmaktadır (Doster, 2013: 45). İran'ın dış politikasını şekillendiren temel unsurlar; jeopolitik durum, siyasi kültür, toplumsal değerler, tarihsel tecrübeler, etnik yapı, Şii İslam anlayışı, sosyal yapı ve ekonomi olarak karşımıza çıkmaktadır (Efegil, 2021: 55). İran dış politikasında siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve dini araçları ön plana çıkarmakta ve yöneleceği bölgeye bağlı olarak bu araçları kullanmaktadır (Elias, 2021: 91). Ortadoğu, zengin yeraltı kaynakları ve jeopolitik konumu itibarıyla İran için her zaman önemli bir bölge olmuştur. Bölgede doğacak her türlü tehdit coğrafi konum itibarıyla İran'ın güvenliğini doğrudan etkilemektedir.

İran'ın dış politikasının şekillenmesinde güncel, tarihsel, bölgesel ve küresel düzlemde meydana gelen ekonomik, politik ve güvenlik temelli olayların yanında ideolojik, dini ve son yıllarda nükleer gelişmeler de önemli bir yer tutmaktadır (Doster, 2013: 45). İran'ın dış politikasını şekillendiren temel unsurlar; jeopolitik durum, siyasi kültür, toplumsal değerler, tarihsel tecrübeler, etnik yapı, Şii İslam anlayışı, sosyal yapı ve ekonomi olarak karşımıza çıkmaktadır (Efegil, 2021: 55). İran dış politikasında siyasi, ekonomik, askeri, kültürel ve dini araçları ön plana çıkarmakta ve yöneleceği bölgeye bağlı olarak bu araçları kullanmaktadır (Elias, 2021: 91). Ortadoğu, zengin yeraltı kaynakları ve jeopolitik konumu itibarıyla İran için her zaman önemli bir bölge olmuştur. Bölgede doğacak her türlü tehdit coğrafi konum itibarıyla İran'ın güvenliğini doğrudan etkilemektedir. Genel olarak bu dönemde İran'ın bölgesel bir güç olma arzusu peşinde koştuğunu ve bu bağlamda bölgesel rolünü arttırıcı bir dış politika hedeflediğini söyleyebilmek mümkündür. 1989-1997 yılları arasında ise daha pragmatik bir dış politika izleyerek Ortadoğu ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Bölgesel rolünü arttırmaya çalışan İran, Körfezin güvenliğinin sağlanması, Irak'ın kontrol altına alınması ve Körfez ülkeleriyle iş birliklerinin gerçekleştirilmesine yoğunlaşmıştır. Bölge ülkeleri ise İran ile ilişkileri geliştirmek yerine bölge dışı ülkelerle İran'ı dengelemeye çalışmıştır. Humeyni'nin 1989'da ölümünden sonra İran, dış politikasında daha pragmatik bir yaklaşım benimsemeye çalışmıştır (Dursun ve Arı, 2013: 49).

1997-2005 yılları arasında İran ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde ilerleme kaydedilmiştir. Hatemi döneminde, Rafsancani döneminden itibaren Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkelerle ilişkiler geliştirilmiştir. İran Filistin konusunda daha ılımlı bir tavır takınarak Filistin'in bağımsızlığının garanti altına alınması şartıyla İsrail-Filistin sorununun çözümüne saygı göstereceğini açıklamıştır. İran'ın Hatemi döneminden itibaren Körfez ve Ortadoğu'ya yönelik olarak denge politikası uygulamaya çalıştığı görülmektedir. İran uzun vadede ABD'nin askeri varlığını azaltmak için bölge devletleriyle karşılıklı güven inşa etmeye çalışmış ve iş birliği temelli bir dış politika geliştirmek için uğraşmıştır (Asl, 2009: 67).

2005-2012 yılları arasında İran'ın Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında bir uzlaşmazlık söz konusudur. Hatemi döneminde ılımlı bir dış politika benimseyen İran, Mahmut Ahmedinejad'ın iktidara gelmesiyle beraber dış politikasında değişikliğe gitmiştir. Gizli nükleer programının açıklanması dış politikasının değişmesinin önemli sebeplerinden biri olmuştur. Ahmedinejad döneminde İsrail'e karşı sert bir dış politika izlenmeye devam edilmiş ve bölge ülkeleriyle olan iş birliği çabaları devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Ahmedinejad Suudi Arabistan'ı iki kere ziyaret ederek üst düzey karşılıklı görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ancak İran her ne kadar başta Suudi Arabistan ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek istemişse de bölgede yaşanan gelişmeler bunu pek mümkün kılmamıştır (Oktav, 2011, s. 301). Özellikle Irak'ta yaşanan gelişmeler ve mezhepsel çatışmalar bölgede gerginlik ortamının artmasına sebep olmuştur. İran bir yandan Suriye ile ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışırken diğer yandan Lübnan'daki varlığını arttırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda bölgedeki İslamcı ve Şii gruplarla ilişkiler kurarak bağlantılarını güçlendirmeye çalışmıştır. Bu dönem İran'ın Ortadoğu politikasına bakıldığında temel amacın İran'ın bölgedeki etkinliğinin arttırılması olduğunu söylemek mümkündür. Arap Baharı başladıktan sonra ise 2011 itibarıyla İran dış politikasında tam anlamıyla revizyonist bir politika anlayışı takip etmeye başlamıştır (Gürel, 2019: 76).

Bölgede 2011 yılı sonrası yaşanan önemli olaylardan olan Arap Baharına karşı İran'ın tutumu farklılık göstermiştir. İlk zamanlar halk protestolarına karşı sessiz kalan İran, Tunus Cumhurbaşkanı'nın ülkeyi terk etmesiyle birlikte ayaklanmaları İran devriminden örnek alınmış İslami bir uyanış olarak tanımlamıştır (Okyar, 2015: 69). Protestoların Mısır'a sıçramasıyla birlikte, İran-İrak Savaşında Saddam'ı destekleyen ve Şii yayılcılığına engel olan Mübarek'in devrilmesini olumlu karşılamış ve olayları Müslüman uyanışı olarak yorumlamıştır (Djalili ve Kellner, 2013: 27-38). İran aynı şekilde Yemen ve Bahreyn'de çıkan ayaklanmaları da olumlu olarak değerlendirmiş ve özellikle bu ülkelerdeki Şii toplulukların protestolarını desteklemiştir. Ancak İran ilerleyen süreçte olayların Suriye'ye yayılmasıyla birlikte protestolara olan desteğini çekmiş ve ayaklanmaların dış güç kaynaklı olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde Libya'da gerçekleştirilen NATO müdahalesine de şiddetle karşı çıkmış ve müdahaleyi kendi güvenliği için tehdit olarak algılamıştır. Özellikle aynı müdahalenin Suriye'ye yapılma riskinin ortaya çıkması İran'ı kaygılandırmıştır (Uygur, 2012: 28). Çünkü Suriye'deki mevcut yönetimin devamlılığı İran'ın kendi rejiminin devamlılığı için kritik bir öneme sahiptir (Şen, 2012: 101). Suriye'de meydana gelen ayaklanmaları yabancı komplosu ve fitne olarak değerlendiren İran, Suriye'yi güvende tutabilmek adına her türlü araçları, terör örgütü PKK'da dahil kullanma konusunda tereddüt etmemiştir (Göçer ve Çınar, 2015: 56). Suriye rejimine açıktan askeri ve ekonomik destek vermiş, Suriye rejimi için savaşmasını desteklemiştir. İran'ın Arap Baharına yönelik değişen dış politikasının temel amacının Şii Hilali'nin ve bölgesel nüfuzun korunması ve devam ettirilmesi olduğunu söyleyebilmek mümkündür (Okyar, 2015: 70).

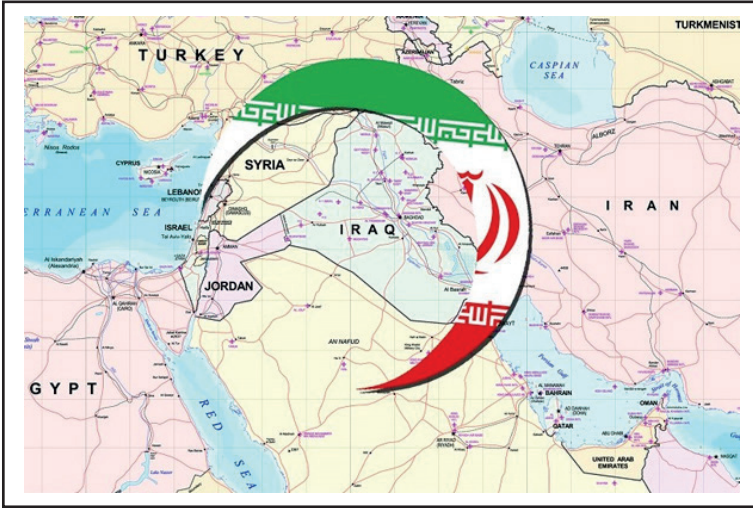
İran Dış Politikasında Şii Hilali

Teorik olarak “hilal” kelimesi, tarihçiler ve coğrafyacılar ve tarafından, ortak coğrafi özellikleri paylaşan bölgelerin ve ülkelerin gruplandırılmasından söz ederken kullanılan bir kavramdır. Bununla birlikte belirli siyasi bağlamların değerlendirilmesi için jeopolitik çalışmalarda kullanılmaktadır. Hilal kavramı ilk olarak İslam’a ve Türklerin sancağına atıfta bulunarak kullanılmıştır (Green, 1840: 12). Daha sonra değişime uğrayan kavram belli bölgeleri adlandırmak amacıyla kullanılmıştır. Örneğin Amerikalı arkeolog James H. Breasted, kitabında “Bereketli Hilal” kelimesiyle Filistin, Fenike, Suriye, Asur ve Babil topraklarını tanımlamaktadır (Breasted, 1916: 239). Ünlü İngiliz coğrafyacı ve jeopolitikçi Halford Mackinder kara hakimiyet teorisinde merkez bölge (Heartland) olarak belirlediği alanı karadan çeviren Asya ve Avrupa ülkelerinin bulunduğu yeri bir hilale benzeterek “İç Hilal” olarak tanımlamıştır (Mackinder, 1919: 86-130). Kelimeye atfedilen anlamların zamanla değişime uğramış ve kullanım alanı artan “hilal” kelimesi İslam’a ve İslam içindeki mezhepsel farklılıklara atfedilerek “Şii Hilali” terimini ortaya çıkarmıştır. Şii Hilali aynı zamanda ‘Şiilerin yeniden doğuşu, Şii eksenini, Şii yükselişi, Şii uyanışı’ gibi kelimelerle de dile getirilmektedir (Hajjousefi, 2009: 117).

Şii Hilali, ilk olarak Ürdün Kralı Abdullah tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Kral Abdullah 2004 yılında Washington Post Gazetesi’ne verdiği demeç sırasında Sünni Arap devletlerinin Şii Hilali tarafından kuşatıldığını ifade etmiştir (Wright ve Baker, 2004). Bu bağlamda Irak seçimlerinde Şiilerin iktidarı ele geçirmelerini “Şii Hilali’nin” yükselişe geçmesi olarak yorumlamış ve bölgede bir Şii Hilali oluşturulmaya çalışıldığını iddia etmiştir (Salih, 2011: 185). Kral Abdullah’tan sonra Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek’te aynı şekilde bir açıklamada bulunarak Ortadoğu’da yaşayan Şii nüfusun İran’a bağlılık hissettiğini belirtmiştir (Gold, 2007: 8). Şii Hilali, haritada gösterildiği üzere coğrafi olarak İran’dan başlayarak Ortadoğu’da Şii nüfusun olduğu bölgelerin bir kısmının harita üzerinde birleştirilmesiyle oluşan hilal biçimindeki yapıyı ifade etmektedir (Özbey, 2010: 61). Şii Hilali teorik olarak Ortadoğu’da İran’dan başlayıp, Irak ve Suriye üzerinden geçerek Lübnan’a kadar devam eden bölgeyi tanımlamaktadır.

Bahreyn, Azerbaycan, Yemen gibi Şii halkın çoğunlukta olduğu yerlerde Şii Hilali kapsamına girmektedir. İran'dan sonra en büyük Şii nüfusa sahip ülke Irak'tır. Toplam nüfusun %60-65'inin Şii nüfusa sahip olduğu bölgeyi Bahreyn, Yemen ve Suriye takip etmektedir (Şahin, 2006: 40).

Harita 1: Şii Hilali



Kaynak: "Bir İran Emperyalizmi Projesi 'Şii Hilali' Gerçek mi Oluyor? Time Türk, 2016, <https://www.timeturk.com/bir-iran-emperyalizmi-projesi-sii-hilali-gercek-mi-oluyor/haber-406668>

İran'ın özellikle 2003 Irak Savaşı sonrasında Şiiilerin yönetimde etkin olmaya başlamasıyla Orta Doğu'da bir Şii kuşağı oluşturmaya çalıştığı yönünde çeşitli rapor ve yazılar yayınlanmıştır (Özcan, 2006: 16-18). İran Şii Hilali'ni bölgesel bir güç olmasını sağlamak, Sünni Arap devletlerin bölgede etkin bir güç olmasını engellemek ve Batı'nın özellikle ABD'nin Ortadoğu'daki varlığına son vermek için bir fırsat olarak görmektedir (Karasakal, 2021: 8). Ancak İranlı yetkililer Ortadoğu'da oluşturulmaya çalışıldığı iddia edilen Şii Hilali tanımlamasına karşı çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak İran dini lideri Ayetullah Humeyni bu ifadenin Batı kaynaklı olduğunu ve İslam ümmetini parçalamaya yönelik olduğunu belirtmiştir. İran siyasi isimlerinden Mahmud Ahmedinejad ise İslam'ın tek olduğunu ve Sünni-Şii ayrımının doğru olmadığını ifade ederek bu söylemin yanlış olduğunu açıklamıştır (Yousefi, 2009: 122). Her ne kadar İran tarafından Şii Hilali'nin bir dış politika aracı olarak kullanılmadığı söylene de İran'ın dış politikada İslami bir söylem kullanırken, Orta Doğu ülkelerine karşı mezhep odaklı Şiiliği ön plana çıkaran bir söylem kullanmaktadır. Irak'ta Saddam Hüseyin sonrası kurulan Şii yönetim, Şii nüfusa sahip Bahreyn ve Yemen gibi ülkelerde ayaklanmaların başlaması gibi olaylar bir Şii Hilali'nin hedeflendiği düşüncesi yaratarak Körfez ve Ortadoğu'daki ülkeleri endişelendirmeye başlamıştır (Karasakal, 2021: 8).

Şii Hilali olarak tanımlanan bölge dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir bölümünü bulundurmaktadır. Körfez'de bulunan ülkelerin toplam Şii nüfusu yaklaşık 81 milyon civarındadır. Dünya enerji arzının büyük bölümünün bu körfezden sağlanmasının yanı sıra petrol ve doğalgaz gibi önemli enerji kaynaklarının sevkiyatının buradan yapılması burayı İran için jeopolitik açıdan hakimiyet kurulması istenen bölgelerden biri haline getirmektedir. Bu ekonomik özelliklerinin yanında Orta Doğu coğrafyasının dünyaya açılan kapısı olması sebebiyle Basra Körfezi önemli jeopolitik mücadelelerin yaşandığı bir bölge olmaktadır (Harunoğulları, 2017: 123). Bu faktörler göz önüne alındığında bölge İran ve diğer ülkeler için stratejik olarak önemlidir. Dolayısıyla İran'ın jeopolitik önceliği Şii Hilali olarak adlandırılan bu bölgedeki hakimiyetini güçlendirip pekiştirmektir (Salihi, 2011: 183).

İran bu politikasını gerçekleştirebilmek için Şii kimliğini ön plana çıkararak yumuşak güç, sert güç veya asimetrik unsurlara başvurmaktadır (Konukcu, 2018: 82). İran bölge ülkelerinde Şii mezhebi temelinde kültürel, finansal, askeri, ekonomik unsurlar vasıtasıyla etkili olmaya çalışmakta ve bu araçları kullanarak çevrelemeye çalışmaktadır. Suudi Arabistan, Yemen, Suriye, Bahreyn, Irak, Kuveyt ve Umman gibi ülkeler bu politikadan etkilenmektedir.

İran'ın Şii Hilali oluşturma çabasında Kum Medreselerinin ve Devrim Muhafızlarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Diğer ülkelerdeki Şiiler üzerinde bir meşruiyet aracı olarak Kum Medreseleri kullanılmaktadır. Bölge genelinde Şii toplumunun yetişecek olan din adamları ve siyasilere Kum kentinde eğitilmesi, İran'ın Şii jeopolitiğini genişletmesi ve etkin kullanabilmesi açısından büyük bir avantaj yaratmaktadır. Aynı şekilde Devrim Muhafızları bir güç unsuru olarak Şiiler üzerinde önemli bir etkidir (Salihi, 2011: 14). Kuruluş Amacı İran Anayasasında Devrim'i korumak olarak belirtilirken sonrasında İslam Devrimi'ni bölgeye yaymak amaçlanmıştır.³ Devrim Muhafızlarının dış operasyon birimi olan Kudüs Gücünün komuta eden Kasım Süleymani etkin bir figürdür. Süleymani özellikle Irak'ta Şiilerin birlikte hareket etmesini sağlamaya yönelik önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Devrim Muhafızları Irak'ta bulunan Şiilere askeri destek vererek Şii Milis güçleri organize etmeye çalışmakla suçlanmıştır (Katzman, 2010: 1-11). Sadece Irak'ta değil Suriye'ye de geniş çaplı askeri güç gönderilmiştir. Süleymani'nin takip ettiği diplomasi ve kurduğu ittifaklar Irak ve Suriye sahası dışında Afganistan ve Pakistan Şiilerinden oluşan silahlı gruplara, Lübnan ve Yemen'de katıldığı asimetrik savaşlara kadar uzanmıştır. İran bölgedeki nüfuz alanlarını güçlendirmek için Lübnan, Irak ve Pakistan'da Şii gruplarından oluşan milis güçleri silahlandırmakta ve eğitmektedir. Dolayısıyla İran'ın çevreleme politikası uygulamasında bölgedeki diğer gruplarla kurduğu ilişkilerde Devrim Muhafızları önemli bir işlev görmektedir (Nasr, 2006: 222-223).

³ İran İslam Cumhuriyeti Anayasası (نوناق میساسا میروهمج میملاسا نارایا) (https://rc.majlis.ir/fa/content/iran_constitution)

İran'ın bölgede Şii Hilali oluşturmak için ilişki kurduğu ülkelerden biri Irak'tır. Bu ülkede farklı etnik gruplardan oluşan yaklaşık yüzde 60 oranında Şii nüfus bulunur (Salihi, 2011: 188). Ancak Şiiler Irak'ta önemli bir nüfusa sahip olmalarına rağmen siyasi açıdan etkili değildir. İran, ülkedeki Şiilerle ilişkilerini arttırabilmek için ABD'nin müdahalesinden sonra Bağdat yönetimiyle ilişkilerini geliştirmiş ve ABD'nin çekilmesiyle oluşan güç boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Saddam'ın yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkan mezhep çatışmaları, İran'ın çabalarıyla Şii gruplar lehine ilerlemiş ve Şiiler daha güçlü bir konuma gelmiştir. İran için özellikle Suudi Arabistan'ın çevrelenmesi konusunda önemli bir bölge olan Irak'ta, süreklilik arz eden Şii iktidarın olması oldukça önemlidir. Bu bağlamda İran Şii gruplarla güçlü bağlar kurarak Suudi Arabistan'a karşı etki alanını genişletmeye çalışmaktadır.

İran'ın Şii Hilali kapsamında çevrelemeye çalıştığı ülkelerden biri olan Suudi Arabistan'ın enerji açısından zengin olan Damman bölgesinde yoğun olarak yaşamakta olan Şii vatandaşlarının İran etkisine açık olması, Riyad için ciddi bir güvenlik sorunu yaratmaktadır. Aynı zamanda bu bölgenin Şii nüfusunun ağırlıkta olduğu Bahreyn ile denizden komşu olması bu endişeleri arttırmaktadır. Bahreyn, Suudi Arabistan için önemli stratejik bir ülkedir. İran ise Bahreyn'in nüfusunun büyük çoğunluğunun Şiilerden oluşmasına rağmen Sünnilerin iktidarda olmasını hoş karşılamamakta ve Bahreyn üzerinde hak iddialarında bulunmaktadır (Horasanlı, 2020). Ülke nüfusunun ciddi bir kısmının İran kökenli olması, İran içerisinde bazı kesimlerin bu ülkeyi İran'ın eyaleti olarak gördüğü argümanı bulunmaktadır. Bahreynli Şiiler, İran tarafından sosyal ve siyasi olarak desteklenmektedir. İran, Şii yönetimin iktidara gelmesini hedefleyerek bu ülke üzerinden Suudi Arabistan'a karşı çevreleme politikası uygulamaya çalıştığı görülmektedir.

Yemen'de İran'ın Şii Hilali kapsamında ilişki kurduğu önemli ülkelerden biridir. Yemen, dünya üzerinde işlenmiş petrolün %25 ile %30'nun geçiş yolunda olan Bab'ül Mendep Boğazına ev sahipliği yapması sebebiyle kritik bir konuma sahiptir. Ülkenin yaklaşık %30-35'lik kesiminin Şii olması, Yemen'i İran için önemli bir hale getirmektedir (Aydın, 2021: 81).

Yemen İran için hem nüfuz alanının Afrika'ya kadar yayılmasını sağlayacak hem de Suudi Arabistan'ın coğrafi açıdan çevrenmesini sağlayacak bir unsurdur. Bu bağlamda İran, ülkedeki Şii gruplarla kum medreseleri, devrim muhafızları gibi çeşitli araçları kullanarak çevreleme politikası uygulamaya çalışmaktadır.

İran'ın Şii Hilali oluşturmak istediğine dair kuşkuları arttıran diğer unsur Suriye ile olan ilişkileridir. İran İslam devriminden sonra iki ülke ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Özellikle 2005 yılında Lübnanlı Sünni lider Refik Hariri'nin öldürülmesi ve akabinde Suriye'nin bu cinayetten sorumlu tutulması iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. Hariri suikastından sonra Batı dünyası ve Suudi Arabistan'ın Suriye'yi suçlamasına karşın İran Suriye'ye destek vermiştir. Aynı şekilde ilerleyen dönemlerde Suriye yönetimi İran'ın Nükleer çalışmalarına destek veren ülkelerden biri olmuştur (Özkan, 2013: 107-108). İran, Suriye'de azınlıkta olan Şii yönetimi destekleyerek ülke üzerindeki etkinliğini korumaya çalışmaktadır. İran, Arap baharı sürecinde de Suriye rejimini korumak ve mezhep-çıkarcı odaklı politikasını devam ettirebilmek için Afganistan, Pakistan ve Lübnan'da Şii militan gruplar oluşturmuş ve Suriye içinde mücadele etmelerini sağlamıştır. Şii hilali kapsamında Suriye'deki rejimin devamlılığı oldukça önemlidir. Çünkü Şii karşıtı ya da Sünni güçlerin ve Suudi Arabistan'ın müttefiki olan bir yönetimin başa geçmesi İran için tehdit oluşturmaktadır. İran bölgede tehdit olarak gördüğü İsrail'i dengelemek için Hizbullah'ı kullanmakta ve bu politikasını Suriye'nin verdiği destekle gerçekleştirebilmektedir. Suriye'deki yönetimin değişmesi, İran'ın Hizbullah'la olan ilişkisine zarar verecek, Hizbullah'ı finansal olarak desteklemesini engelleyecek ve Hizbullah'ın Lübnan'daki etkinliğini azaltabilecek tehlikeydedir (Bilgetürk, 2018: 403). Bu sebeple İran, Şii Hilali'nin Suriye kolunu ayakta tutmak için ekonomik, askeri ve diplomatik her yolu denemektedir.

Şii Hilali çerçevesinde İran'ın ilişki kurduğu diğer ülke Lübnan'dır. İran'ın Lübnan üzerindeki başlıca etkinliği Hizbullah aracılığıyla gerçekleşmektedir. 2006 yılında İsrail-Hizbullah arasında gerçekleşen savaş, Hizbullah'ın İslam dünyasındaki saygınlığını arttırmıştır. Ancak bu durum Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan gibi Sünni Arap devletlerinin Lübnan'ı da kapsayan bir Şii Hilali oluşturma konusundaki endişelerini arttırmıştır (Marashi, 2007: 7). Kuzeyden İsrail'in komşusu olan Lübnan, İran için kritik bir öneme sahiptir. Bu sebeple ülkedeki Şii partiler, gruplar ve milisler ekonomik, askeri ve siyasi olarak desteklenmektedir. Özellikle İran'ın Şii Hilali oluşturmada Hizbullah önemli bir etkidir. 2011 yılında Arap Baharıyla başlayan Suriye iç savaşında Hizbullah ilk kez kendi toprakları dışında savaşmış ve Irak, Yemen ve Bahreyn'deki Şii gruplar üzerinde etki oluşturarak bölgesel gelişmeleri etkileyen güçlü bir aktöre dönüşmüştür (Yegin, 2017: 72).

İran Arap Baharı sürecinde özellikle Suriye iç savaşı ile birlikte kendi askeri varlığını yayabilmek için önemli bir konum elde etmiştir. Bu bağlamda Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'da Şii gruplara destek vererek Sünni ülkelere ve yönetimlere karşı kullanmaya çalışmıştır (Karaoğlu, 2021: 189).

Bu noktada İran'ın Şiiliği araçsallaştırarak dış politikasında etkin bir şekilde kullandığını söyleyebilmek mümkündür. Mezhepsel gücünden yararlanan İran, bölgedeki Sünni devletleri çevreleyebilmek için çeşitli siyasi, ekonomik, kültürel ve propaganda araçlarından yararlanarak Şii grupları destek vermekte ve örgütlemektedir. Bu bağlamda oluşturmaya çalıştığı Şii Hilali Ortadoğu siyasetinde önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasının kesişim noktasında yer alan İran, kendi anlayışına özgü siyasal sistemiyle bölgedeki önemli devletlerden biri olarak ifade etmektedir. İran'ın bölgedeki Şii siyasi yönetimler ve gruplarla ilişkileri dikkate alındığında dış politikasında mezhep eksenli bir anlayış geliştirdiği yaklaşımları oluşmaktadır. Bu çerçevede en çok dile getirilen tez bir "Şii Hilali" oluşturulduğu yönündedir. Şii Hilali kavramı İran öncülüğünde Suriye'deki, Irak ve Körfez ülkelerindeki Şii topluluklarından oluşan mezhep temelli bir oluşumu anlatmaktadır. Bu söylem özellikle 2003 yılında ABD'nin Irak işgaliyle birlikte İran'ın bölgedeki Şii'lere destek vermesiyle gündeme gelmeye başlamıştır. Ürdün Kralı Abdullah İran'ın Şii grupları yönetime geçirmeye çalışarak Şii Hilali oluşturmaya ve Sünni ülkeleri çevrelemeye çalıştığını belirtmiştir. Ancak bu iddialar sağlam bir temele dayanmamaktadır. İran'ın Ortadoğu siyasetinde Şiilik önemli bir araç olarak kullanılmasına rağmen İran'ın dış politikasını salt mezhep odaklı bir analizle açıklamak doğru değildir. Uluslararası ilişkiler dinamikleri göz önüne alındığında Şii Hilali söyleminin sağlam bir temele dayanmadığı ve İran'ın da çıkar temelli bir dış politika izlediğini söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Şii Hilali, İran açısından değerlendirildiğinde avantajlarının yanı sıra dezavantajları da barındırmaktadır. Bölgesel nüfuzunu arttırması adına avantaj sağlamış olsa da İran karşıtı bir ittifakın oluşmasında ve mezhep odaklı çatışmaların yayılmasına sebep olabilme riski barındırmaktadır. İran'ın Şii Hilali olarak adlandırılan ülkelerle kurduğu ilişkilerde sadece mezhep odaklı bir yaklaşımdan ziyade ulusal çıkarlarına bağlı olarak Şiilikten faydalanmaya çalışmaktadır. İran'ın Şii Hilali oluşumunu gerçekleştirebilmek için gerekli ortama da sahip değildir. Şii mezhebi içindeki farklılıklar, Şii eksenli bir oluşumun önündeki önemli engellerden sadece biridir.

İran, Şii Hilalini jeopolitik kaygılarına yön veren önemli bir unsur olarak kullanmaktadır. Bu nedenle Körfez ülkelerinde ve çevre jeopolitiğinde hem dini argümanları kullanmakta hem de ekonomik, askeri ve siyasi anlamda hedef ülkeleri çevreleyerek Orta Doğu'da kendine alan açmaya çalışmaktadır.

Ancak Şii Hilali kavramının İran dış politikasını bütünüyle açıklayabilmek için yeterli olmadığı ve bu kavramın İran dış politikasına dair yanıltıcı bir durum sergilemektedir. Bununla birlikte Şii Hilali kavramını tamamen reddetmek de İran dış politikasında bazı denklemleri göz ardı etmek olacaktır. Şii uyanışı İran'ın bölgedeki etkinliğinin arttırılması için önemli bir avantajdır.

Bu bağlamda İran'ın sadece Şiilik üzerinden bir dış politika uygulamadığı aynı zamanda ulusal çıkarlarına önem verdiği reel-politik eksenli bir dış politika yürüttüğünü söyleyebilmek mümkündür. Ayrıca İran'ın diğer ülkelerdeki Şii grupları kullanarak Sünni devletleri çevrelediği bir Şii Hilali oluşturacağı yönündeki iddialar göz önüne alındığında bu politikasını uygulamaya koymasında bazı engellerle karşılaşacağı görülmektedir. Bu engellerden bazıları ABD ve İsrail'in bölgedeki varlığı ve Suudi Arabistan gibi Sünni Arap devletlerin İran'ın mezhepsel yayılma politikasını engelleyecek olmalarıdır. İran'ın bölgesel bir güç olması ABD için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Şii Hilali'nin var olması demek uluslararası enerji güvenliği, petrol fiyatları gibi çok önemli konularda söz sahibi olması ve bunları ABD'ye ve uluslararası topluma karşı kullanabilecek nitelikte olması demektir. Bu unsurlar dikkate alındığında her ne kadar İran Ortadoğu'daki Şiiileri Sünni devletlere karşı siyasi, askeri ve ekonomik olarak desteklese de İran güdümünde bir Şii Hilali oluşumunun gerçekleşebilmesinin zor olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Arı, T. (2006). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika. İstanbul: Alfa Yayınları.

Asl, N. K. (2009). 1979 Sonrası İran'ın Ortadoğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, A. (2021). Dış Politikada Din Faktörü: İran'ın Devrim İhracı Politikası ve Şii Hilali Söylemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balcı, A., & Kardaş, Ş. (2014). Uluslararası İlişkilere Giriş. İstanbul: Küre Yayınları.

Başaran, H. İ. (2010). Reagan'ın Ortadoğu'da Çevreleme Politikası ve İslami Hareketlerin Bu Politikadaki Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara Üni.

Bilgetürk, İ. (2018). İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler. ANKASAM, 398-438.

Bir İran Emperyalizmi Projesi 'Şii Hilali' Gerçek mi Oluyor? (2016, Aralık 15). Ocak 15, 2022 tarihinde TIMETURK: <https://www.timeturk.com/bir-iran-empereyalizmi-projesi-sii-hilali-gercek-mi-oluyor/haber-406668> adresinden alındı

Breasted, J. H. (1916). Ancient Times: A History of the Early World. Ginn.

Çandar, C. (1988). Ortadoğu Çıkmazı . İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Çevik, H. (2005). Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu. Konya: Nüve Kültür Merkezi.

Davutoğlu, A. (2001). Stratejik Derinlik. İstanbul: Küre Yayınları.

Djalili, M. R., & Kellner, T. (2013, Eylül 30). Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye. İstanbul: Bilge Yayınları.

Doster, B. (2013). İran'ın Devlet Kapasitesi ve Dış Politikası. Ortadoğu Analiz, 5(54), 54-61.

Dueck, C. (2015). The Obama Doctrine: American Grand Strategy Today. New York: Oxford University Press.

Dursun, D., & Arı, T. (2013). Ortadoğu'da Siyaset. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Efegil, E. (2021). İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar. Ortadoğu Analiz, 53-67.

Elias, F. (2021, Mayıs). İran'ın Jeopolitik Doktrini ve İslam Dünyasındaki Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ercan, H. (2018, Eylül). Amerika Birleşik Devletleri Dış Politikasında Çevreleme Siyaseti: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti Örnekleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erhan, Ç. (2003). ABD ve NATO ile İlişkiler. B. Oran içinde, Türk Dış Politikası Olaylar Belgeler Yorumlar. İstanbul: İletişim.

Gaddis, J. (1981). Containment, Its Past and Future. International Security, 5(4), 74-102.

Gaddis, J. L. (1981). Containment, Its Past and Future. International Security, 5(4), 74-102.

Gold, D. (2007). Iran, Hizbullah, Hamas and the Global Jihad . Jerusalem Center for Public Affairs, 1-20.

Göçer, İ., & Çınar, S. (2015). Arap Baharı'nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 10(6), 51-68.

Green, S. (1840). The Life Of Mahomet. London: Vol. 73.

Gürel, N. (2019). İran'ın Körfez Politikasının Analizi: Hatemi ve Ahmedinejad Dönemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü.

Hajjousefi, A. M. (2009). Whose Agenda is Served by the Idea of a Shia Crescent? Alternatives: Turkish Journal of International Relations, 114-135.

Harunoğulları, M. (2017). Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ile Türkiye. TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu, 401-413.

Horasanlı, İ. (2020, 02 20). Devrim Sonrası İran'ın Bahreyn Şiileriyle İlişkisi. İRAM: <https://iramcenter.org/iranin-bahreyn-siileriyle-iliskisi/> adresinden alındı

İhtişami, E. (1999). Yapılandırma Döneminde İran İslam Cumhuriyeti. Tahran : İslam Devrimi Belgeleri Merkezi Yayınları.

Karaoğlu, O. (2021). Şiiliğin İran Dış Politikasına Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karasakal, K. (2021). Şii Hilali ve Ortadoğu Bölgesine Etkileri. Asya Araştırmaları Dergisi, 1-19.

Katzman, K. (2010). Iran-Iraq Relations. CSR Report for U.S.Congress, 1-11.

Kennan, G. (1946). "The Long Telegram". 12 15, 2021 tarihinde National Security Archive: <https://nsarchive2.gwu.edu//coldwar/documents/episode-1/kennan.html> adresinden alındı

Koçer, B. (2016). ABD'nin Ortadoğu Politikasında Petrolün Yeri ve Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

Konukcu, Y. (2018). Jeopolitik Güç Mücadelesi ve Basra Körfezinin Önemi. Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 9(2), 19-36.

Mackinder, H. (1919). Democratic Ideals and Reality. New York: Henry Holt and Company.

Marashi, İ. E. (2007). Şii Hilali Mitini İnşa Etmek: İran Devrimi'nden 2003 Irak Savaşı'na. Avrasya Dosyası, 13(3), 7-36.

Mayers, D. (1947). Containment and the Primacy of Diplomacy: George Kennan's Views. 1(11), 124-162.

McLellan, D. S. (1973). Who Father Containment?: A Discussion. International Studies Quartely, 205-226.

Nasr, V. (2006). The Shia Revival. Norton&Company.

Oktav, Ö. (2011). Basra Körfezinin Değişen Dinamikleri: İran-ABD-Suudi Arabistan İlişkileri. İstanbul: Beta.

Okyar, O. (2015). İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi? Uluslararası İlişkiler Dergisi, 12(45), 61-82.

Özbay, M. A. (2010). İran'ın Şii Hilali Projesi İddiası. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özcan, N. A. (2006). İran Sorununun Geleceği . Tepav Ortadoğu Çalışmaları , 1-84.

Özkan, M. F. (2013). İran'ın Ortadoğu'da Etkinlik Arayışları: Devrim İhracı Politikasından Şii Hilali Söylemine. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Parlar, S. (2007). Emperyalist Müdahale Doktrinleri ve NATO. İstanbul: Kalem Yayınları.

Salihi, E. (2011). Ortadoğu'da Oluşan Yeni Dengeler ve "Şii Hilali" Söylemi. Bilge Strateji, 2(4), 183-202.

Sinkaya, B. (2007). Şii Ekseni Tartışmaları ve İran. Avrasya Dosyası, 13(3), 37-63.

Şahin, M. (2006). Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller. Akademik Ortadoğu , 39-55.

Şen, G. (2012). İran ve Arap Baharı : Bağlam, Söylem ve Siyaset. Ortadoğu Etütleri, 3(2), 95-118.

Uygur, H. (2012). İran ve Arap Baharı. SETA Analiz(52), 3-37.

Wright, R., & Baker, P. (2004, 12 8). Iraq, Jordan See Threat From Iraq. Washington Post. adresinden alındı

Yegin, A. (2017). İran'ın Bölgesel Faaliyetleri ve Güç Unsurları. İstanbul: Seta Yayınları.

Yousefi, A. (2009). Whose Agenda is Served by the Idea Of a Shia Crescent? Turkish Journal of International Relations, 1(8).